

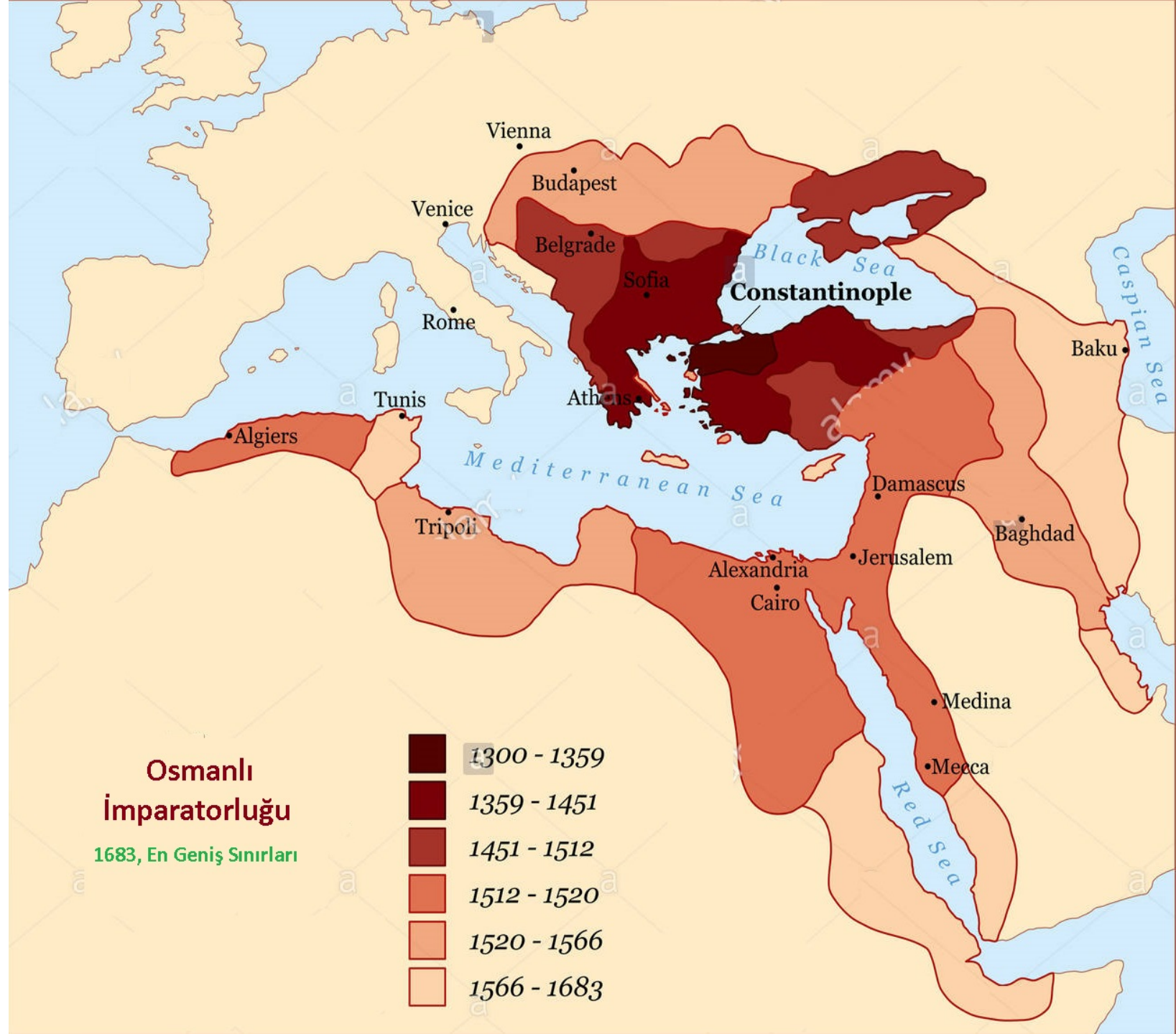
OSMANLI SON DÖNEM DIŞ POLİTİKASI (1774-1922)

Dış Politika İlkeleri: Güç Dengesi ve anti-Sömürgecilik	25
Dış Politika Yapımı: padişah ve bürokratlar	29
Dış Politika Uygulamaları	32
Rusya ile İlişkiler	32
İngiltere ile İlişkiler	36
Almanya ile İlişkiler	40

DIŞ POLİTİKA İLKELERİ: GÜÇ DENGESİ VE ANTİ-SÖMÜRGEÇİLİK

Kabaca 16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu ve Avrupa'nın en güçlü ülkesi konumundaydı. Fakat bu güçlü konumuna rağmen uzun bir süre devam ettirdiği Avrupa'daki güç mücadelesine karışmama, yani izolasyon, temelli dış politikasını 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde terk etti. Bu terk, gönüllü bir tercihten ziyade Rusya'nın ve Avrupa'daki diğer güçlerin Osmanlı topraklarına yönelik genişlemeci siyasetinin bir sonucuydu.

Avrupa'daki modern silahlarla donanmış ve yeni bir askeri yapılanma üzerine kurulu güçlü ordular karşısında yenilme-ye başlayan Osmanlı imparatorluğu, buna iki farklı çözümü devreye sokarak karşı koymaya çalıştı. Bir taraftan ordunun modernleşmesi İmparatorluğun en önemli gündemi haline gelirken, diğer taraftan da Avrupa'daki güçleri birbirlerine karşı kullanabileceği 'güç dengesi' siyasetini devreye soktu. İkinci çözüme göre, olası tehdidin kaynağı olan ülke Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi askeri gücü yeterli olmadığı için Avrupa'daki bir başka güçlü ülke ile ittifaka gidilmek yoluyla dengeleniyordu. Böyle bir politika Avrupa'daki ülkelerin iç siyasi yapılarını, güç kapasitelerini ve temel politikalarını bilmeyi gerektirdiğinden Osmanlı hızla Avrupa'da elçilikler açmaya ve olası ittifak seçenekleri ve imkânları için bilgiler toplamaya başladı (Hanioğlu, 2008: 47-8).

Belli dönemler sekteye uğrasa da, güç dengesi siyaseti 18. yüzyılın sonundan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıldığı 20. yüzyılın başına kadar yaklaşık 150 yıl boyunca dış politika-nın temel ilkesi oldu.

Avrupa'nın iki büyük gücü olan Osmanlı ve Habsburg İmparatorluğu 17. yüzyıl sonunda bir dizi savaşta karşı karşıya gelmiş ve bu savaşların sonunda Osmanlı ordusu 1699'da Viyana'da yenilince Avrupa'da geniş bir toprak parçasını kaybetmişti. Kısa bir süre sonra 1718'de Osmanlı, bir kez daha Venedik güçleri karşısında kaybetti ve Avrupa'daki topraklarının bir kısmı daha elinden çıktı.

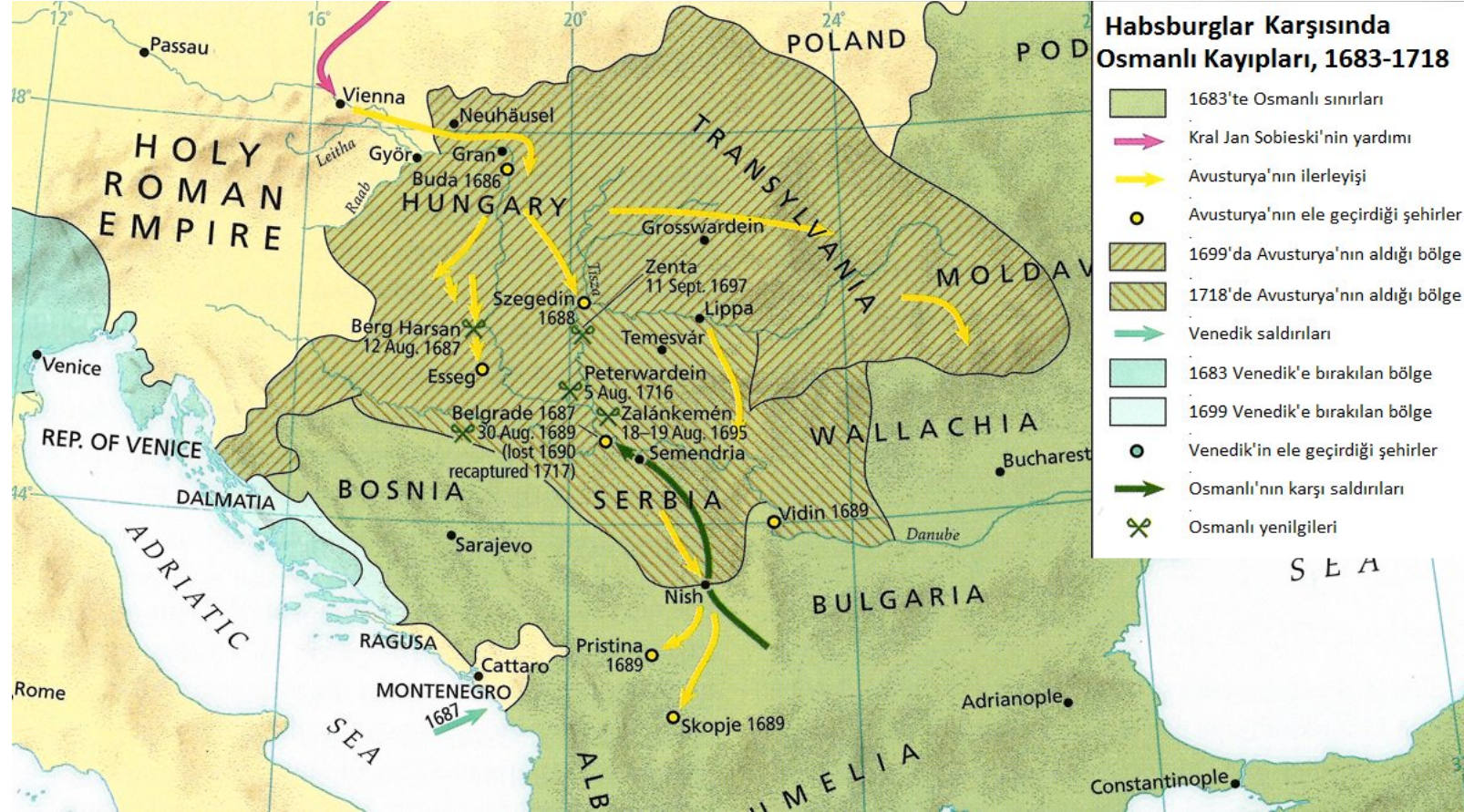
Bu ilk yenilgiler yozlaşmış idarecilere ve başarısız komutanlara bağlansa da 1774'te Rusya karşısındaki yenilgi ve daha sonra 1783'te çoğunluğunu Müslüman ahalinin oluşturduğu Kırım'ın Rusya'ya kaybedilmesi sorunun yapısal olduğunu ortaya koydu. Sayı olarak daha küçük bir Rus ordusu karşısında alınan ağır yenilgi, Osmanlıları teknolojik gelişme ve modern yapılanma etrafında yeniden şekillenen Avrupa orduları karşısında zayıf olduklarını kabul etmeye zorladı. Dolayısıyla bir taraftan ordunun Batılı teknikler etrafında reformu süreci başlarken diğer taraftan da yeni yenilgileri önlemek için en yakın düşmanı Avrupa'daki başka bir güç ile dengeleme siyaseti devreye sokuldu.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı için en önemli tehdit, önceki yüzyılda sırasıyla 1710-11, 1735-39, 1768-74 ve 1787-92 savaşlarında karşı karşıya geldiği kuzeydeki komşusu Rusya olmuştur. Rusya'nın güneye doğru yayılcı politikası Osmanlı ve Rusya'yı çok sayıda savaşta karşı karşıya getirmiş. Bu savaşların sonunda Osmanlı devleti geniş ölçekte toprak kayıplarına uğramıştır. Üstelik Rusya, imparatorluğun başkenti İstanbul'a doğrudan tehdit oluşturduğu gibi, özellikle Balkanlarda çok sayıda milliyetçi hareketi de destekleyerek Osmanlı'yı zor durumda bırakmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın

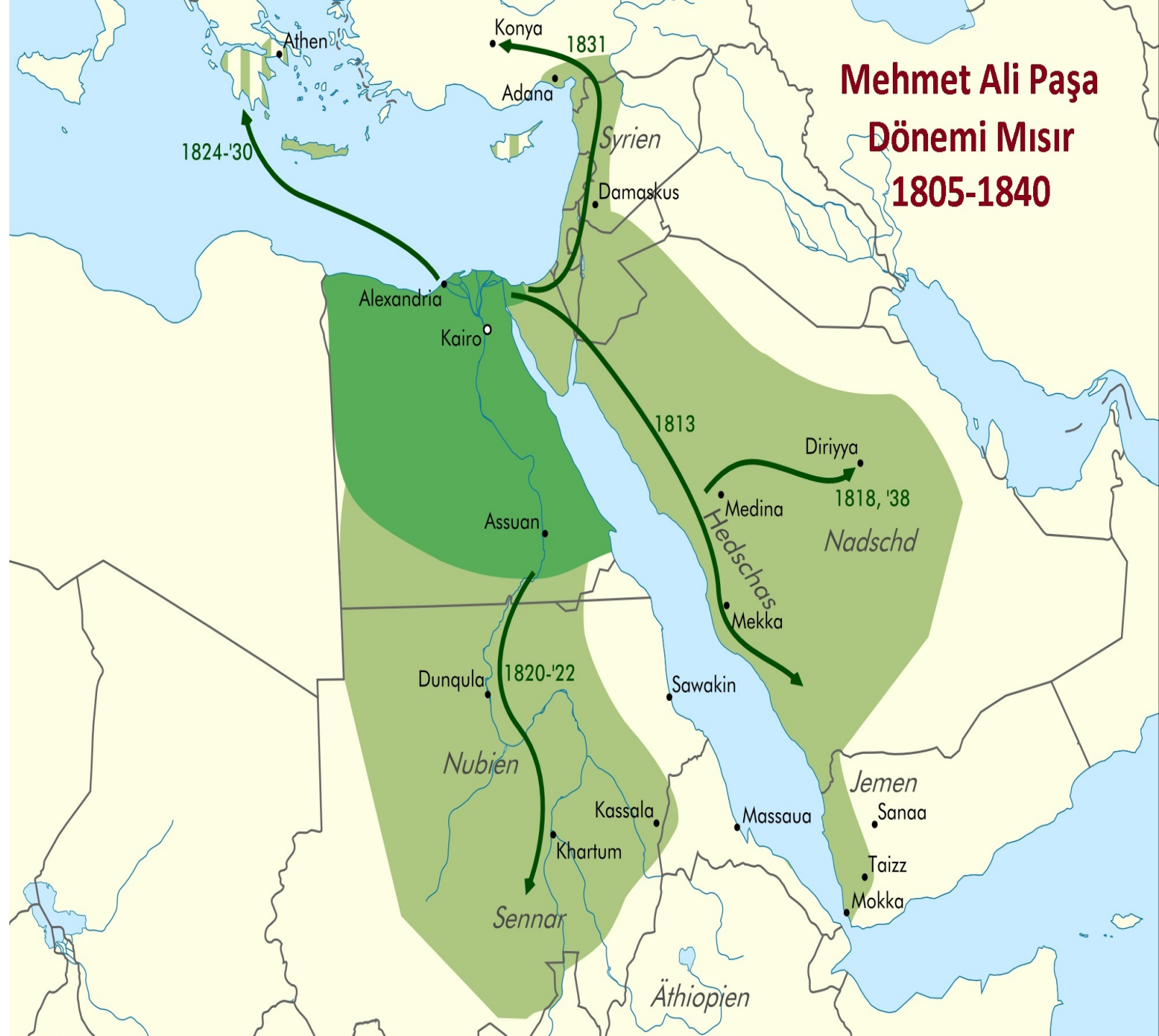
İki Kutuplu Avrupa'da Güç Dağılımı, 1521-59

Devlet	Nüfus		Asker		Gemi		Gelir	
	Milyon	%	Bin	%	Sayı	%	Millions of Ducats	%
Habsburg	30.4	40	62	29	200+	32	8.5	32
Osmanlı	21.0	28	74	35	200+	32+	9.5	36
Fransa	17.0	22	32	15	20	3	5.0	19
İngiltere	6.0	8	31	15	100	16	2.1	8
Venedik	1.6	2	12	6	100	16	1.5	6
Toplam	76.0	100	211	100	620+	100	26.6	100
Ortalama	15.2	20	42	20	124	20	5.3	20

Kaynak: Hopf, 1990: 480

Mehmet Ali Paşa Dönemi Mısır 1805-1840

nasıl dengeleneceği Osmanlı yöneticileri için en önemli öncelik haline gelmiş ve bu bağlamda imparatorluğun toprakları üzerinde doğrudan bir emeli olmayan İngiltere Osmanlı'nın denge siyasetinde ilk başvurduğu güç olmuştur.

Örneğin Tanzimat Döneminin en önemli paşalarından Fuat Paşa, vasiyetnamesinde Rusya'ya karşı İngiltere ile müttefikliğin hayati önemde olduğunu belirtmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "İngiltere'nin bizi terk ettiğini görmekten-se eyaletlerimizin bir kaçından çekilmemiz daha tercih edilir bir politikadır" (Hanioglu, 2008: 77-8).

Avrupalı ülkeler açısından Osmanlı'nın denge teklifini kabul etmenin üç temel gerekçesi bulunuyordu. İlk olarak Osmanlı'yı tehdit eden ülkenin olası bir savaşta zafer kazanması söz konusu ülkeyi Avrupa'daki diğer güçler karşısında avantajlı konuma taşıyacağından bu güçler Osmanlı'nın ittifak önerisini kabul ediyorlardı. Örneğin, İngiltere Osmanlı'yı Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin ve bu şekilde bölgedeki güç dengesini İngiltere aleyhine değiştirmesinin önündeki en önemli tampon olarak gördüğü için, uzun bir süre Rusya'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer almıştır.

İkincisi, özellikle 19. yüzyıl'ın ikinci yarısıyla birlikte Osmanlı'nın olası bir savaşta dağılırsa nasıl paylaşılacağı sorunu çözülememişti. Bu belirsizlik Avrupalı güçleri saldıran devlete karşı Osmanlı'nın yanında yer almaya itiyordu.

Son olarak da, Osmanlı'yı saldıran devletin karşısında ittifak yoluyla korumanın bedeli olarak Avrupalı devletler Osmanlı'dan imparatorluktaki Hristiyan azınlıkların haklarını genişletecek reformalar talep etme imkânına kavuşuyordu.

İstanbul, güç dengesi siyasetini sadece Avrupa güçlerinden kendisine yönelen tehditler karşısında devreye sokmadı, aynı zamanda iç isyanlar ve içeride güçlenen merkezi yönetim dışındaki yapılara karşı da kullandı. Örneğin, Yunan ayaklanmasını Mısır'da güçlü bir ordu kuran Mehmet Ali'den

yardım isteyerek çözen İstanbul, Mehmet Ali 1832 yılında bu kez kendisine yöneldiğinde ona karşı, en önemli düşmanı olarak gördüğü Rusya ile ittifaka gitti. Elbette bu ittifak bedelsiz değildi ve Osmanlı Rusya'ya herhangi bir savaş sırasında boğazları yabancı gemilere kapatma sözü verdi. Mehmet Ali 1839 yılında bir kez daha İstanbul'a doğru harekete geçtiğinde bu kez Osmanlı İngiltere'den yardım alarak sorunu çözdü. İngiltere bir taraftan önceki gibi bunun Rusya'nın kazançlı çıkacağı bir sürece dönüşmesini istemiyor, diğer taraftan da Fransa'nın desteğindeki Mehmet Ali'nin Avrupa'daki güç dengesini Fransa lehine değiştirmesinden endişe ediyordu.

19. yüzyılın son çeyreğinde (İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesinden sonra) denge siyaseti ciddi bir krize girince başka dış politik ilkeler Osmanlı'nın son yıllarında devreye sokuldu. Özellikle İttihat ve Terakki'nin iktidarı altında kapitülasyonların kaldırılması temelinde bir anti-sömürgecilik ve İngiltere ve Rusya'ya karşı devreye sokulabilecek bir cihat fikri dış politika yapımında belirleyici olmaya başladı.

Abdülhamid'in 1908'de tahttan indirilmesinin ardından iktidarı ele geçiren İttihatçılar büyük güçlerin özellikle kapitülasyonlar ve azınlıklar üzerinden Osmanlı içişlerine karışmasını engellemek vaadiyle yola çıksalar da, Balkan Savaşlarındaki dramatik yenilgi bu amacı ciddi ölçüde sekteye uğratmıştı. Fakat Birinci Dünya Savaşı iklimi İttihatçı liderlerin bu emelini yeniden canlandırmış ve savaş başladıktan kısa süre sonra 8 Eylül 1914'te kapitülasyonların kaldırıldığı ilan edilmiş ve savaş sömürgeci büyük güçlerden bağımsızlaşmanın bir fırsatı olarak görülmüştür.

Abdülhamid döneminde halifelik kurumu ve pan-İslamcılık düşüncesi etkin bir kullanım alanı bulsa da, İngiltere ve Rusya nüfuzuna cihat fikri üzerinden direnmek, Almanya'nın etkisiyle Birinci Dünya Savaşı sırasında bir dış politika ilkesine dönüşmüştür. İngiliz sömürgelerindeki Müs-

lumanları ve Rusya'nın kontrolündeki Kafkas ve Orta Asya Müslümanlarını ayaklandırmayı amaçlayan cihat fikri Almanya'nın Osmanlı'yı savaşa dahil etmesindeki en önemli motivasyonlardan biriydi. Osmanlı devlet adamları içinse cihat, askeri ve ekonomik gücün olmadığı bir durumda büyük güçlere karşı yapılacak mücadeleyi imkanı kılan temel dinamikti. Özellikle 1911 yılında Libya'da İtalyanlara karşı yürüttüğü devrimci savaşın başarısını gören Enver Paşa, bu fikre fazlasıyla inanmıştı.

1914-1919: I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın diğer savaşan devletlerle karşılaştırmalı şekilde savaş harcamaları ve asker sayısı

274

PAUL KENNEDY

Table 25. War Expenditure and Total Mobilized Forces, 1914-1919²³⁵

	War Expenditure at 1913 Prices (billions of dollars)	Total Mobilized Forces (millions)
British Empire	23.0	9.5
France	9.3	8.2
Russia	5.4	13.0
Italy	3.2	5.6
United States	17.1	3.8
Other Allies*	- 0.3	2.6
Total Allies	57.7	40.7
Germany	19.9	13.25
Austria-Hungary	4.7	9.00
Bulgaria, Turkey	0.1	2.85
Total Central Powers	24.7	25.10

*Belgium, Rumania, Portugal, Greece, Serbia.

LE REVEIL DE LA QUESTION D'ORIENT
La Bulgarie proclame son indépendance. — L'Autriche prend la Bosnie et l'Herzégovine

1793: III. Selim döneminde Londra'ya gönderilen Osmanlı'nın ilk büyükelçisi Yusuf Agah Efendi.

DIŞ POLİTİKA YAPIMI: PADİŞAH VE BÜROKRATLAR

Osmanlı devlet adamları, savaşlardaki yenilgiyi önlemenin yolu olarak Batı'daki askeri ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamayı görmeye başlayınca, Avrupa'ya diplomat olarak giden bürokratların devletin yönünü belirleme noktasındaki etkinliği arttı. Dolayısıyla, 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu padişahlar ve bürokrasi arasında devletin nasıl kurtarılacağına yönelik sürekli değişen bir mücadeleye tanık olmuştur. Bu nedenle dış politikanın yapımında bazen padişahlar öne çıkarken, bazen de vezirler, paşalar ve askeri liderler Osmanlı'nın dış dünya ile ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olmuşlardır. Örneğin, İkinci Abdülhamid döneminde dış politikanın yapımı büyük ölçüde padişahın kontrolü altında iken, Abdülhamid'in devrilmesiyle başlayan dönemde Cemal, Talat ve Enver paşalar önemli dış politik kararları alan temel aktörler olmuştur.

Geleneksel olarak Osmanlı'da dış politikanın yürütülmesinde temel kurum Reisülküttap ve onun başkanlık yaptığı ofisti. 19. yüzyılda önem kazanmaya başlayan Reisülküttaplık kurumu II. Mahmud döneminde Umur-ı Hariciye Nezareti adı altında yeniden yapılanmaya gitti ve ilk kez 1836'da bu kurumun başına vezir rütbesinde bir isim (Yozgath Akif

Efendi) getirildi (Ortaylı, 1985: 279). Dolayısıyla dışişleri bakanları özellikle Tanzimat Döneminde (1839-1876) dış politika kararlarının alınmasında etkin bir rol üstlenmeye başlamış, hatta belli olaylarda padişah'tan daha belirleyici olmuşlardır.

Bu dönemde yapılan reformlarla birlikte Avrupa'daki önemli ülkelere atanan büyükelçilikler de dış politikanın yapımında etkin olamaya başlamıştır. İlk kez III. Selim döneminde 1793'te İngiltere'ye Yusuf Agah Efendi'nin büyükelçi olarak gönderilmesiyle başlayan süreç, II. Mahmud ile birlikte kalıcı ve yerleşik hale getirilmiştir.

Tanzimat Döneminde (1839-1876) dış politikanın yapımı önemli ölçüde bürokratların elindeydi. Londra elçiliği boyunca İngiliz hükümetiyle yakın ilişkiler geliştiren Mustafa Reşit Paşa 1837'de İkinci Mahmud tarafından dışişleri bakanlığı görevine getirilince Osmanlı sadece dış politikada İngiltere'ye yakınlaşmakla kalmadı aynı zamanda bu yakın ilişkinin devamını imkânlı kılan ciddi bir modernleşme sürecini de başlattı. Bu tarihten 1870 yılına kadar Mustafa Reşit Paşanın yanı sıra Ali Paşa ve Fuat Paşanın dış politika yapımındaki etkinliği Osmanlı'yı hızla Avrupalı devletler sistemine entegre ederken, dönemin padişahı Abdülaziz'in isteksizliğine rağmen Fransa ve İngiltere yanlısı siyaseti empoze edebildiler (Gürpınar, 2014: 76).

Ali ve Fuat paşaların aynı yıl içinde, 1871'de, vefatından sonra Abdülaziz'in sadrazamlığa getirdiği Mahmud Nedim Paşa Rusya yanlısı bir isimdi ve bu tarihe kadar İngiltere üzerine kurulu güç dengesi siyasetini değiştirerek Osmanlı'yı Rusya'ya yakınlaştırdı. Aşırı Rusya taraftarlığı nedeniyle eleştirel çevrelerce "Nedimoff" olarak anılan Nedim Paşa, kısa süre içinde devlet içindeki yolsuzluklar nedeniyle 1872'de görevden alındı. Fakat Rusya'ya yakınlaşmanın bedeli ağır oldu. Abdülaziz Balkanlardaki isyanlar nedeniyle Rus-

II. Mahmud (1808 – 1 Temmuz 1839)

ya ile yakınlaşma siyasetini bir tarafa bıraksa da, bu siyaset asıl etkisini 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında gösterdi ve İngiltere ile Fransa Osmanlı'yı desteklemeyince, savaş İmparatorluk için büyük bir felaketle bitti.

Gerek Ali ve Fuad Paşaları Osmanlı'yı Avrupa'nın kölesi-ne dönüştürmekle suçlayan söylemin gücü, gerekse Mahmud Nedim Paşanın fiyaskoyla sonuçlanan Rusya macerası Padişah'ın karar verme sürecindeki etkinliğini artıran bir siyasi iklim doğurdu. Bu iklimde iktidara gelen II. Abdülhamid döneminde dışişleri bakanları politika yapımında güçlerini kaybettiler ve bu durum kendisini en açık şekilde 1871-1885 arası 14 yıllık dönemde 20'den fazla dışişleri bakanının değiştirilmesinde gösterdi (Ahmad, 2005: 6-7). Dönem boyunca dışişleri bakanlığının rolü karar vermeden ziyade kararların uygulanması ve bilgi toplanması gibi bürokratik faaliyetleriyle sınırlandırıldı.

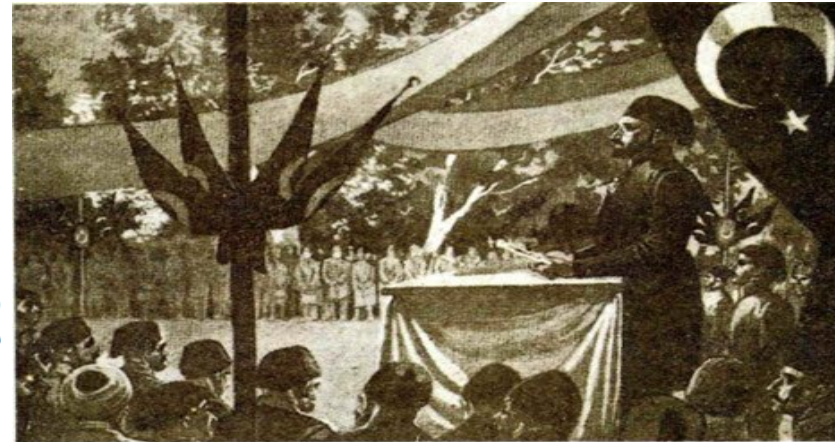
Abdülhamid'in devrilmesinden imparatorlukun sonuna kadar geçen sürede padişahın dış politik kararlardaki etkinliği yok denecek kadar azaldı. 1913'te İttihat ve Terakki Partisi bir başka darbeyle siyasette mutlak kontrolü ele geçirin-ce dış politikanın yapımı partinin en merkezindeki 6 ismin (Said Halim, Cavid, Halil, Enver, Cemal ve Talat) kararlarıyla şekillenmeye başladı.

Örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalınıp kalınmayacağı, savaşa girilecekse kimin yanında girileceği gibi hayati konular söz konusu olduğunda dönemin sadrazamı Said Halim ve İkinci Balkan Savaşı sırasında Edirne'nin geri alınmasını sağlayan Enver'in öne çıktığı söylenebilir. Said Halim savaşta tarafsız kalınmasından yana bir siyaset izlerken, Almanya'nın savaşı kazanacağına inanan Enver Berlin safında savaşa dahil olunması için büyük çaba sarf etmiştir. Osmanlı'ya sığınan Alman savaş gemilerine Rusya'ya karşı Karadeniz'e açılmasına yönelik 14 Eylül 1914'te

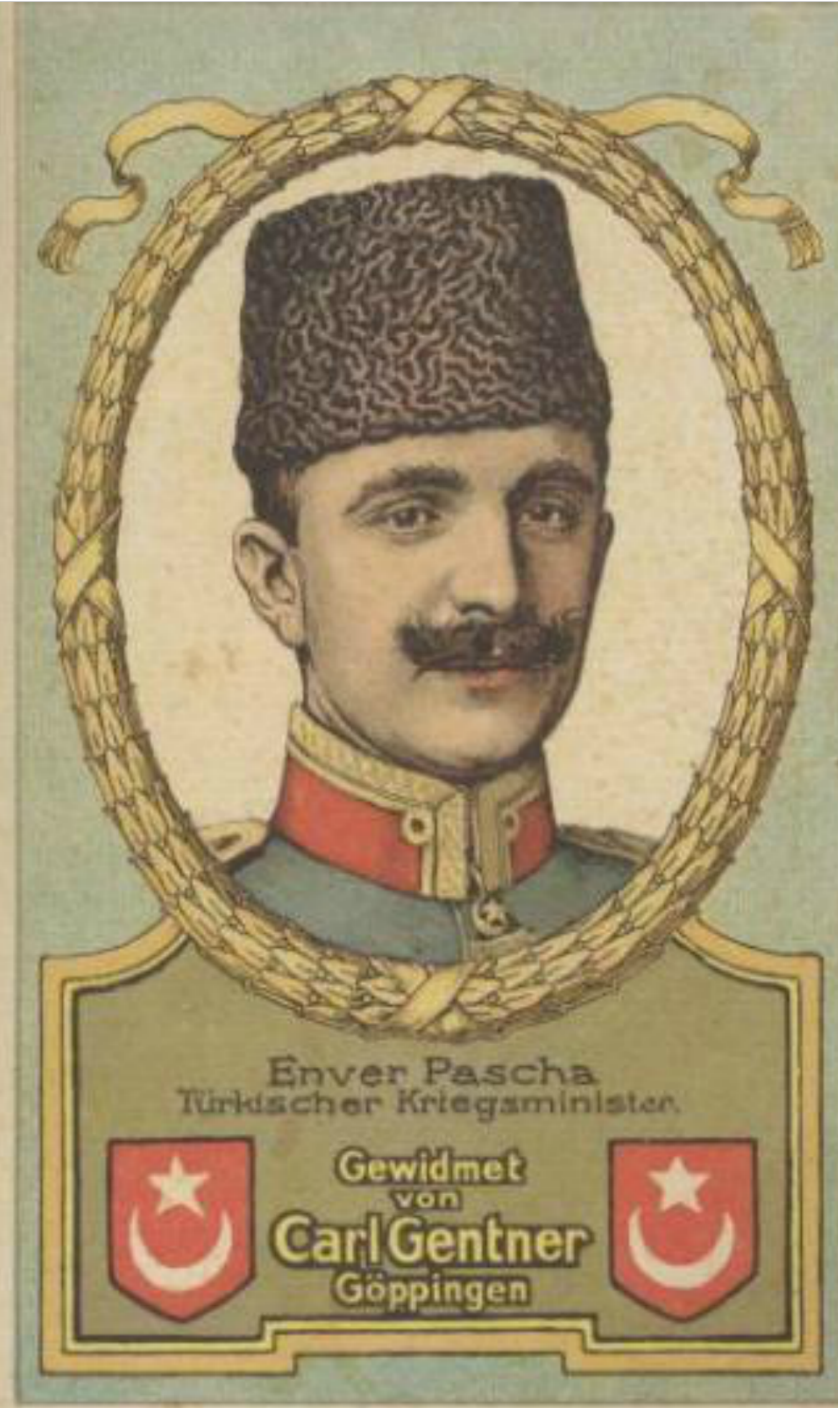
verdiği izin Said Halim'in çabasıyla engellense de, yaklaşık bir ay sonra bu kez Cemal'i ve kısmen de Talat'ı yanına alarak verdiği yeni bir izinle Rusya limanlarının bombalanması (29 Ekim 1914) Osmanlı'nın Almanya yanında savaşa girmesiyle sonuçlanmıştır.

Abdülhamid sonrası dönemde dışişleri bakanlığı görevini üstlenen Mehmet Rıfat Paşa (1909-11) ve Mustafa Asım (1911-12) İttihat ve Terakki çizgisinde hareket etmiş ve partinin belirlediği temel ilkeleri hayata geçirmek dışına çıkmamışlardır. Balkan yenilgileri İttihatçılara ciddi darbe vurunca göreve gelen Ahmed Muhtar Paşa hükümetinde Gabriel Noradunghian dışişleri bakanlığını üstlenmiş. Fakat bu hükümetin ömrü kısa süreli olmuş ve İttihatçılar 1913'te yaptıkları darbeyle iktidarı tekrar ele geçirmiştir. İmparatorluğun son yıllarında iktidarı mutlak bir şekilde elinde tutan İttihatçılar döneminde dışişleri bürokrasisi, tıpkı Abdülhamid döneminde olduğu gibi, güvenilmez bulunmuştur. Bu nedenle İttihatçılar yabancı ülke temsilcileri ile görüşmele-re meslek memurları yerine kendilerine sadık olan üyelerini yollamayı tercih etmişlerdir (Ahmad, 2005: 7-8).

Birinci Dünya Savaşının yıkıcı sonuçları, İttihatçıları iktidardan düşürüp, padişahın otoritesini yeniden kurduğu bir dönemi başlatsa da, imparatorluk artık ömrünü tamamlamıştı. Dolayısıyla Padişah'ın işgal güçlerinin politikasını onaylamak dışında fazla bir seçeneği yoktu.

Tanzimat Fermanı'nı Mustafa Reşit Paşa tarafından okunması

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı

açılan bir geçiş elde etmişlerdir. Bu, Osmanlı'nın Karadeniz'deki mutlak üstünlüğünün sona ermesi anlamına geliyordu. 1783'te Rusya Kırım'ı ilhak etti ve Osmanlı'nın itirazları karşılık bulmayınca iki ülke bir kez daha 1787-1792 arası devam eden bir savaşta karşı karşıya geldi. Savaş Osmanlı'nın yenilgisiyle bitince, Rusya sadece Kırım'ı ve Karadeniz'deki başka liman kentlerini (Odessa gibi) almakla kalmadı, İstanbul'daki devlet adamları da Karadeniz'e inen bir Rus tehdidini savuşturacak çarelere (askeri reform ve Avrupa'daki güçlerle ittifak) yönelmek zorunda kaldı.

Daha sonra uzun sayılacak bir süre boyunca Osmanlı ile doğrudan savaşa girmeyen Rusya, Yunanistan'da başlayan milliyetçi hareketleri desteklemeye başladı ve İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket ederek Yunan ayaklanmasını bastırmaya çalışan Navarin'deki Mısır destekli Osmanlı donanmasını 1827'de imha etti. Bu olay bir taraftan Osmanlı'yı Rusya karşısında askeri olarak zayıf konuma düşürürken, diğer taraftan da İngiltere ve Fransa'nın Rusya ile ittifakı nedeniyle imparatorluğu güç dengesini devreye sokmaktan mahrum bırakmıştır. Dolayısıyla 1828-1829 savaşında Osmanlı ordusu Rusya karşısında ağır bir yenilgi aldı. Rusya Batı'da Edirne'yi ele geçirip Doğu'da Trabzon'a kadar yaklaşmasına rağmen, Fransa ve İngiltere'yi üstüne çekmek istemeyen Çar Nikolas barış önerisinde bulundu (Hale, 2013: 17).

Rusya için zayıf bir Osmanlı, paylaşılması noktasında diğer büyük güçlerle göze alınacak bir savaştan daha değerliydi. Dolayısıyla, Mehmed Ali Mısır'da modern bir ordu kurup İstanbul'a doğru yola çıkınca Rusya, zayıf komşusuna yardım etmeyi kolaylıkla kabul etti ve 1833'te İstanbul'a destek için 14.000 asker gönderdi.

Fakat Osmanlı, İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşarak Rusya sorununa çözüm bulma yoluna gidince bu üç güç arasında yaşanan bir sorun doğrudan imparatorluğu etkilemeye

Rusya ile İlişkiler

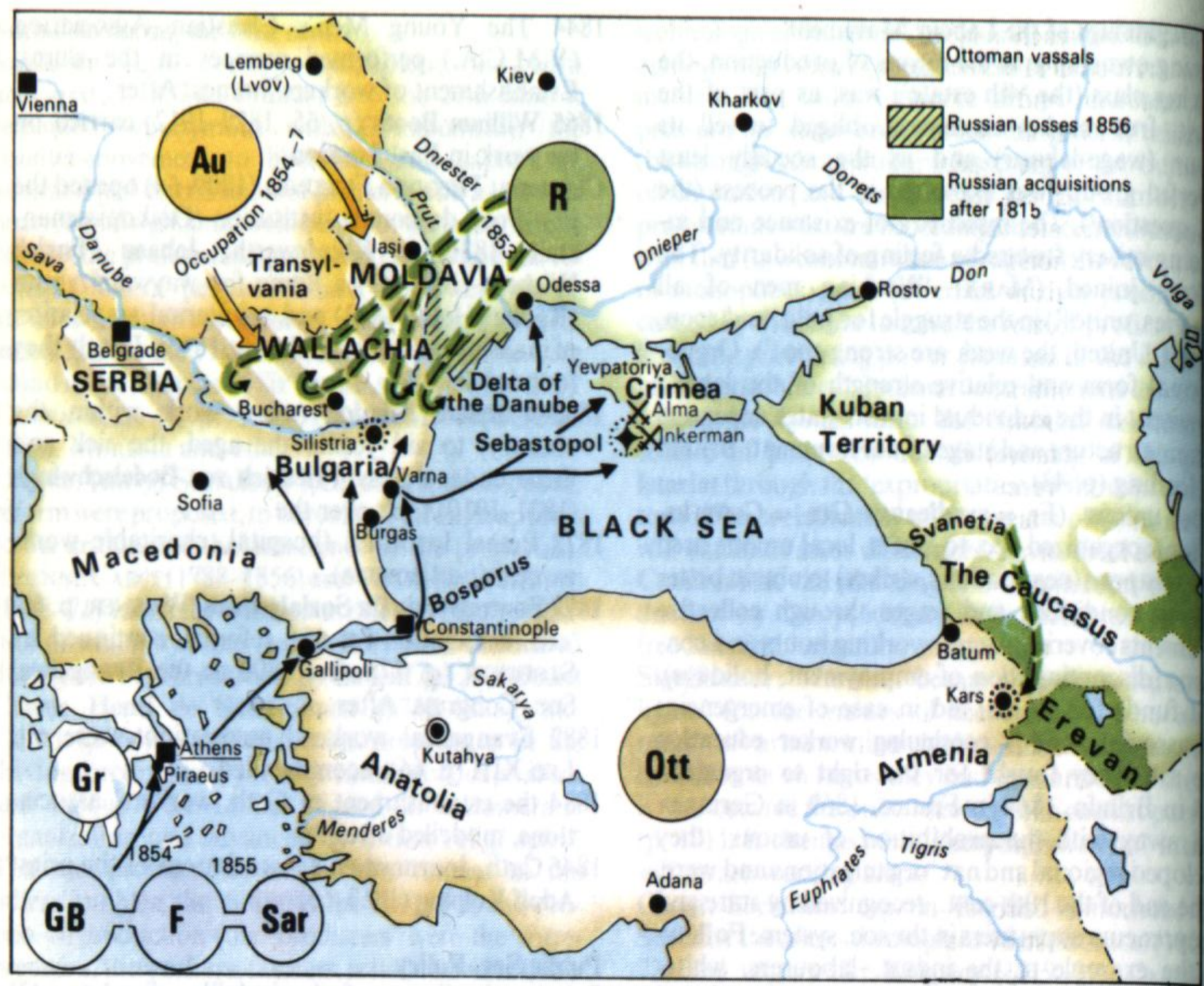
1768-74 tarihleri arasında Rusya ile yapılan savaşların sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım'ın bağımsızlığı kabul edildiği gibi Ruslar ilk kez Karadeniz'e

başladı. 1851-2 yılında Osmanlı'daki kiliselerin hamiliği konusunda Rusya ve Fransa karşı karşıya gelince Moskova Osmanlı'dan tüm Ortodoks kiliselerin hamiliğini kendisine vermesini talep etti. Bu talebe en az Osmanlı kadar İngiltere ve Fransa'da karşı çıkınca, Rusya askeri tehdidi devreye soktu ve 1853'te Sinop'taki Osmanlı donanmasını imha etti. Ardından Fransa ve İngiltere Osmanlı ile Mart 1854'te ittifak antlaşması imzaladı ve kısa bir süre sonra Avusturya'da bu ittifaka katılınca Rusya karşısında güçlü bir blok oluştu. Dörtlü ittifak Kasım 1854'te Rusya'nın Kırım'daki donanmasını imha etti ve bir yıl sonra da Sivastopol'ü ele geçirdi. Bu yenilgi ve savaş sırasında Osmanlı'nın Avrupalı güçleri yanına alması uzun bir süre Rusya'yı tehdit olmaktan çıkardı.

1876'da iktidara gelen II. Abdülhamid, Avrupalı güçlerden gelen reform taleplerini geri çevirince Rusya karşısındaki dengeleyici güçlerin desteğini kaybetti. Bulgar isyanını bastırma yönteminden rahatsız olan Rusya'dan gelen reform taleplerini de kabul etmeyen II. Abdülhamid, Nisan 1877'de Rusya'ya karşı savaş ilan etti. Fakat 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı için bir felaketle sonuçlandı. Ünlü Plevne savunmasına rağmen İngiliz donanması engeline takılmayan Rusya, Batı'da Bulgaristan'ı geçerek Trakya'ya kadar ulaşırken Doğu'da ayrılıkçı Ermeni grupların da desteğiyle Erzurum'a kadar geldi. Öte yandan, İngiltere ve Avusturya-Macaristan dengenin Rusya lehine bu kadar fazla değişmesine razı değildi ve İstanbul'a yürüyen Rus ordusunu durdurmak amacıyla İngiltere, donanmasını İstanbul kıyılarına gönderdi.

Kars ve Ardahan'ı ele geçiren ve Batum'da askeri yığınak yapan Rusya, İngiltere ile rekabeti bağlamında Musul'a ve oradan Basra Körfezine kadar inmeye çalışıyordu (Yasamee, 1993: 24). Bu politikasını hayata geçirebilmenin en etkili yolu bu geçiş bölgesindeki halkları Osmanlı'ya karşı kışkırtmaktı ve dolayısıyla söz konusu süreçte Ermeniler Rusya'nın ya-

The Crimean War, 1853-6

Osmanlı Rus Savaşı, 1877-1878

kın ilgisini çekmeye başlamıştır. Abdülhamid, Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı 6 Osmanlı vilayetinde yani Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Sivas'ta Kürtleri silahlandırarak Rusya'nın bu bölgede bir nüfuz kurmasını engellemeye çalışmıştır. Bu politika bir süre Rusya'yı durdurmakta etkili olsa da, Abdülhamid sonrası dönemde çok sayıda dış politik krizle yüzleşen imparatorluk Rusya karşısında daha zayıf bir konuma düşmüştür.

Osmanlı bir taraftan Libya'yı işgal eden İtalya diğer taraftan da Edirne'ye kadar gelen Balkan devletleriyle uğraşırken Rusya, Temmuz 1913'te Doğu Anadolu'da büyük Ermeni otonom yapısı oluşturulması bağlamında bir reform önerisi hazırladı. Öneriye göre bu bölgeler yarı otonom şekilde büyük güçlerin atadığı yabancı generaller tarafından yönetilecek ve Müslüman ve Ermenilerin eşit temsil edildiği bir meclis kurulacaktı. Rusya'nın ortaya attığı bu önerinin Osmanlı devleti açısından iki önemli sonucu oldu: Bir taraftan dönemin içişleri bakanı Talat Paşa bu bölgedeki Ermeni nüfusu azaltmak amacı güden önemler üzerinde çalışmaya başlarken, diğer taraftan da İngiltere ve Fransa ile ittifak halinde bulunan Rusya'yı dengelemek isteyen İstanbul hükümeti yeni yükselen güç olan Almanya'ya yanaştı (Rogan, 2015: 33-4).

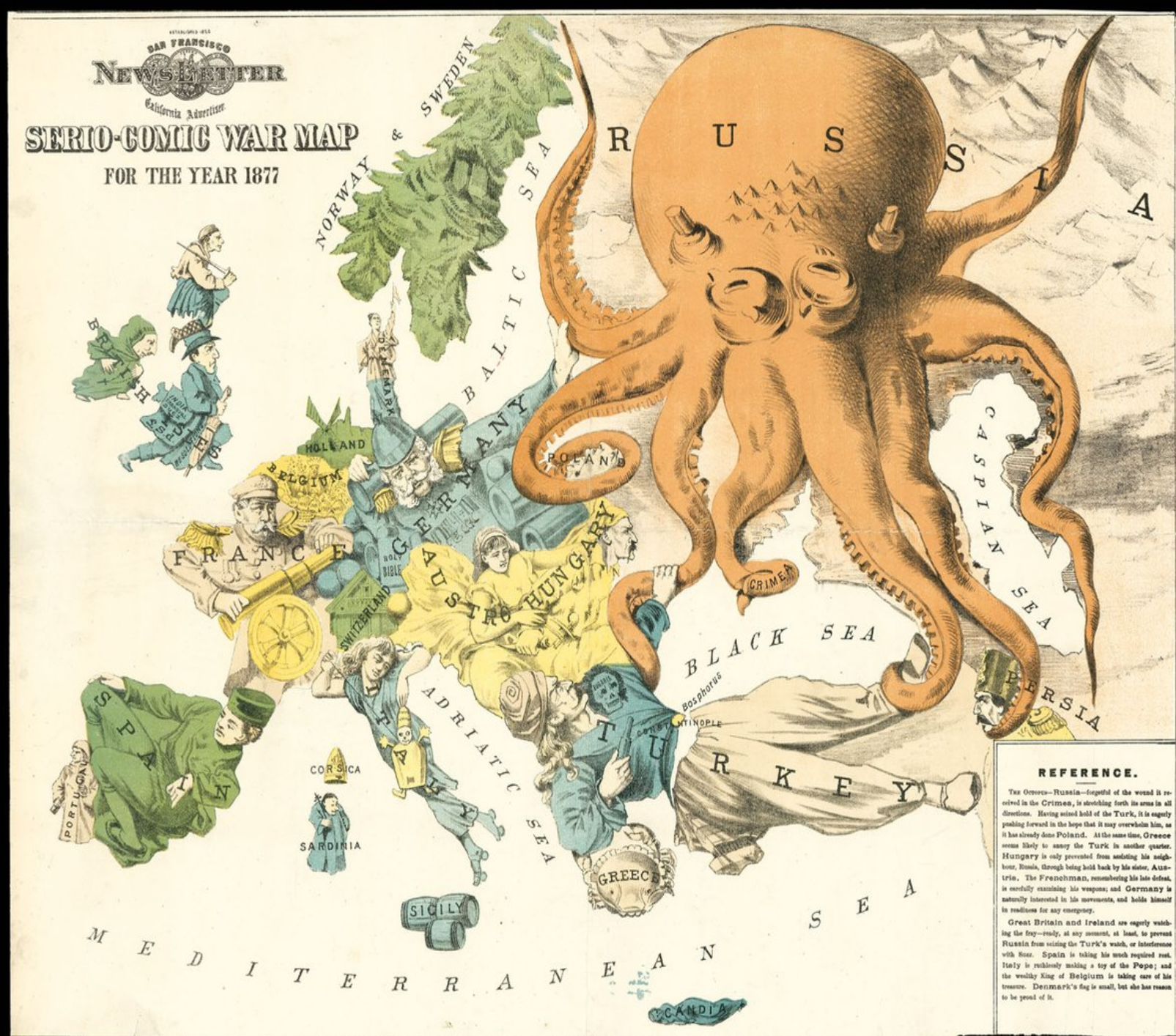
Almanya ile ittifak antlaşması imzalamış olmasına rağmen, Osmanlı devlet adamları Rus tehdidinin İngiltere ve hatta Rusya ile anlaşmak dışında kolayca bertaraf edilemeyeceğini biliyordu. Almanya yanında savaşa girmek Rusya'yı Osmanlı'nın üzerine çekecekti ve imparatorluğun askeri gücü böyle bir savaş için çok zayıftı. Savaşın dışında kalmak isteyen İttihatçılar 5 Ağustos 1914'te Rusya'nın İstanbul'daki askeri ataşesine bir savunma anlaşması önerdiler. Alman yetkilileri İstanbul'dan göndermek ve İtilaf devletlerine tam destek karşılığında Batı Trakya ve Ege'deki bazı adaların Osmanlı'ya geri verilmesi ve Ermenilere yönelik reform öneri-

sinden vazgeçilmesi teklif edildi. İstanbul'daki Rus yetkililer ikna edilse de, Rus Dışişleri Bakanı Ermenilerle ilgili planlardan vazgeçmeyeceği ve diğer taleplerin de uygulanamayacağı gerekçesiyle anlaşma teklifini sürüncemede bıraktı (Rogan, 2015: 49).

Almanya ile yakın bir ittifak ilişkisinin kurulduğu bir dönemde Rusya'ya yapılan bu teklif Osmanlı Devletinin savaş dışı kalma ve denge siyasetini sürdürme kararlılığını net bir şekilde gösterir. Osmanlı devlet adamlarına göre savaş dışı kalmak hem askeri hem de ekonomik güç kriterlerine göre zayıf olan devleti hayatta tutmanın en makul yoluydu. Fakat Almanya'nın eylül ayı içinde İstanbul'daki etkinliği artmaya başlayınca, Rusya Kafkaslardaki askeri hareketliliğine hız verdi ve 14 Eylülde İstanbul'un nasıl ele geçirileceğine ilişkin bir plan üzerinde çalışmaya başladı.

Osmanlı Kasım 1914'te savaşa girdiğinde Ruslar hızla Doğu Anadolu bölgesini işgal etti. Fakat 1917'de gerçekleşen Bolşevik Devrimi Rusya'yı Osmanlı için bir tehdit olmaktan çıkardı. Rusya'nın yerini alan Sovyetler Birliği, Birinci Dünya Savaşı sonrası başlayan Kurtuluş Savaşında Anadolu direnişinin İngiltere karşısındaki en önemli destekçisi olacaktır.

Le Petit Journal

Le Petit Journal
CINQ pages 5 centimes
Le Supplément illustré
CINQ pages 5 centimes

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ

Huit pages : CINQ centimes

ABONNEMENTS

SEINE ET SEINE-ET-OISE 2 fr. 50 c.
DEPARTEMENTS 2 fr. 40 c.
ÉTRANGER 2 fr. 50 c.

DIMANCHE 9 MAI 1897

Numéro 338

LE CONCERT EUROPÉEN

Kırım Savaşı, Alma Çatışması (1854), Leo Davy çizimi

İngiltere ile İlişkiler

19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ve özellikle de Rusya karşısındaki doğal koruyucusu İngiltere olmuştur. Yüzyılın başında Fransa Mısır'ı işgal ettiğinde İstanbul'a yardım ettiği gibi Osmanlı'nın Rusya karşısındaki her yenilgisinde Rusya'yı geri atım atmaya zorlayan temel aktör İngiltere'ydi. İngiliz yönetimi yüzyıl boyunca sürdürdüğü süper güç pozisyonuna en önemli tehdidin Fransa ve Rusya'dan geldiğini düşündüğünden Osmanlı'nın ayakta

kalmasına bu iki gücün dizginlenmesi noktasında hayati önem atfediyordu.

Fransa, Napoléon yönetimi altında 1798'de Mısır'ı işgal edince Osmanlı devlet adamları Rusya ve İngiltere'ye yakınlaşmış ve İngilizlerin yardımı ile 1801'de Fransızları Mısır'dan çıkarmıştır. Mısır'daki bu işbirliği 1809'da kurumsallaştı. Osmanlı ve İngiltere arasında imzalanan barış anlaşmasına göre, boğazlar barış zamanında tüm yabancı gemilere kapatıldı. Bu İngiltere için iki önemli rakibi Rusya ve Fransa'nın Akdeniz'de nüfuz sahibi olmasını engelleyecek bir adımdı. Osmanlı bu tarihten sonra İngiltere'nin bu temel kaygısını kullanmaya başlamış, Rusya ve Fransa'nın yayılcı gücünü İngiltere ile dengelemeyi dış politikasının temel ilkesi haline getirmiştir. Fransa bir kez daha Mehmed Ali üzerinden Mısır'da nüfuz kurmaya başlayınca İngiltere Osmanlı'ya yardım ederek 1841'de Beyrut'ta Mehmed Ali'nin ordusunu bombalamıştır.

Bu politikasının karşılığı olarak İngiltere Osmanlı ile 1838'de Balta Limanı Antlaşması imzalamış ve İmparatorluk ekonomisinde ciddi bir ayrıcalık elde etmiştir. Osmanlı için İngiltere'nin bir dengeleyici olarak samimiyetinin test edildiği en önemli olay 1854-5 Kırım Savaşı oldu. Fransa ile birlikte İngilizler donanmasını boğazlardan geçirerek Karadeniz'e çıkardı ve Ruslara ciddi bir askeri yenilgi yaşatarak Osmanlı için yaklaşık 20 yıl sürecek olan güvenli bir dönemin başlamasına imkan sağladı. Bu dönem boyunca Osmanlı, "Avrupa uyumunun" bir parçası oldu ve topraklarına yönelik büyük güçlerden gelebilecek tehditlere karşı etkin bir garanti sağladı.

Büyük güçlerden gelen tehditlerin savuşturulması tek başına yeterli değildi. Osmanlı Balkanlar'daki ayrılıkçı isyanlarla uğraşmaya devam etti ve 1874'te Bosna-Hersek'te başlayan isyan 1876'da Bulgaristan'a sıçradı. Osmanlı ordusu sert bir şekilde Bulgar isyanını bastırınca İngiliz kamuoyu

yunda Osmanlı karşıtı bir söylem hâkim olmaya başladı. Gerek Osmanlı karşıtı kamuoyunun etkisiyle gerekse Abdülhamid'in reform taleplerini geri çevirmesi sebebiyle İngiltere, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşında pasif kaldı ve Osmanlı'nın büyük bir yenilgi yaşamasına göz yumdu. Fakat Rus güçleri Edirne'ye kadar gelince boğazların Rusya'ya geçmesinden endişe eden İngilizler Çanakkale'ye donanmasını gönderdi. Son anda gelen bu yardım yenilginin büyüklüğünü hafifletmese de, boğazların yani başkentin Rusya tarafından ele geçirilmesine engel oldu.

Rusya karşısında son anda gelen yardımın karşılığında İngiltere 1878'de Kıbrıs'ı işgal edince ilk kez Osmanlı geleneksel koruyucundan tehdit algılamaya başladı. Kısa süre sonra 1880'de Türk karşıtı William Gladston'un iktidara gelmesi ve 1882'de Mısır'ı işgal etmesi İstanbul'da İngiltere'ye yönelik güveni bütünüyle sarstı. Dolayısıyla İngiltere'nin Rusya tehdidi için dengeleyici müttefiklik rolü Osmanlı devlet adamlarınca sorgulanmaya başlandı. II. Abdülhamid bir taraftan güçlü bir deniz gücü olan İngiltere'nin Doğu Anadolu'yu işgal etmeye başlayan Rus kara gücü karşısında etkin bir denge unsuru olmayacağını düşünürken, diğer taraftan İngiltere genişlemesi karşısında Rusya ile ittifak da seçeneklerden birisi olmuştu. Fakat bir kara gücü olan Rusya'nın İngiltere deniz gücü karşısında Osmanlı için bir faydası yoktu (Yasamee, 1993: 28).

Sonuç olarak, İngiltere'nin Akdeniz'de bir tehdit olarak ortaya çıkması Osmanlı'nın Rusya'yı kendisine direkt tehdit oluşturmayan İngiltere ile dengeleme siyasetini sona erdirmiştir. II. Abdülhamid dönemi 1908'deki darbe ile sona erince yeni yönetim İngiltere ile yakınlaşma siyasetini tekrar devreye sokmuş fakat bu kez Fransa, Rusya ve İngiltere gibi üç önemli gücü birbirlerine karşı kullanmak için uluslararası ortam uygun değildi.

1912'de Osmanlı Ortadoğu'sunda Sömürgeci Güçler

Almanya'nın yükselmesiyle Avrupa güç dengesi iki kam- pa ayrılmıştı. İngiltere, Almanya ve Avusturya karşısında Rusya ve Fransa ile ittifak ilişkisine girmişti ve dolayısıyla Osmanlı için dengeleyici bir güç olarak kullanılması müm- kün değildi. Örneğin, 1911 yılında İtalya, Libya'yı işgal etme- ye başlayınca Osmanlı somut bir ittifak önerisiyle İngiltere yaklaştı da, Rusya ile ittifakını riske atmak istemeyen İngi- liz hükümeti tarafsız kalmayı tercih etti.

Birinci Balkan Savaşının ardından Haziran 1913'te Os- manlı bir kez daha ittifak için İngiltere'nin kapısını çalsa da, İngilizler Avrupa'daki yeni güç dengesine öncelik vererek Osmanlı'nın teklifini reddetti. Buna rağmen Osmanlı, İngil- tere ile çeşitli askeri anlaşmalar imzaladı ve donanmanın re- formu için İngiliz askeri yetkilileri ülkeye davet etti. Yine bu anlaşmalar kapsamında İngiltere'den dönemin en teknolojik silahı olan iki zırhlı savaş gemisi sipariş edildi. Fakat Birinci Dünya Savaşı başlayınca İngilizler paraları ödenmiş olmasın- a rağmen, bu iki gemiye el koydu. Osmanlı için bu büyük bir hayal kırıklığı olsa da, savaş başladıktan sonra İstanbul'daki bazı devlet adamları Rusya'ya karşı Osmanlı toprak bütün- lüğünün garanti altına alınması karşılığında İngiltere'ye it- tifak önerisinde bulundular. Bu öneriler İngiltere'de karşılık bulmadı ve Osmanlı Almanya yanında savaşa girince, İngiliz hükümeti 5 Kasım 1914'te Osmanlı'ya savaş ilan etti.

Çanakkale, Sina bölgesi, ve Basra Körfezi başta olmak üzere birçok cephede İngiliz ordusuyla çatışan Osmanlı, bazı cephelerde kısmi başarılar elde etse de savaş sona erdiğinde Ortadoğu'daki topraklarını İngiltere ve Fransa'ya bırakmak zorunda kaldı. Üstelik 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması gerekli durumlarda İngiltere ve mütte- fiklerine Osmanlı'nın stratejik bölgelerini işgal etme hakkı veriyordu.

Almanya ile İlişkiler

İkinci Kayser Wilhelm 1888'de Almanya'da iktidara geldiğinde ülkenin dış politikası Otto von Bismarck'ın İngiltere ve Rusya karşısındaki barışçıl siyaseti temelinde işliyordu. Almanya'nın bütünlüğünü sağlamak ile meşgul olan Bismarck, 1883'te II. Abdülhamid'in ricası üzerine Alman General Otto Kaehler'in Osmanlı ordusunda reform amacıyla İstanbul'a gönderilmesini desteklese de, boğazlarda emeli olan Rusya'yı karşısına alacak adımlardan özenle sakınmıştı.

Rusya ve İngiltere karşısında barışçıl siyasetin Alman dış politikasını sınırlandırdığını düşünen ve Bismarck'ın gölgesinden çıkmak isteyen genç kral Wilhelm, Kasım 1889'da İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Kısa bir süre önce 1887'de Bismarck ile yapılan anlaşmaya göre Almanya, Rusya'nın üçüncü ülkelerle (yani Osmanlı) yapacağı herhangi bir savaşta tarafsız kalacaktı. Dolayısıyla Almanya'nın İstanbulla bu yakınlaşması Rusya'nın Osmanlı'ya yönelik olası bir savaşında Almanya'nın nasıl bir tavır takınacağına dair Moskova'da kuşkuları artırdı. Fakat Bismarck Alman dış politika yapımındaki etkinliğini sürdürdüğü sürece, Wilhelm'in ziyareti sadece bir ziyaret olarak kalacak ve bölgedeki dengeleri Almanya lehine döndürecek somut adımlar atılmayacaktı. Bu nedenle Wilhelm'in bir yıl sonra Mart 1890'da Bismarck'ı görevden alması Osmanlı, Rusya ve İngiltere üçgenindeki ilişkileri yeniden şekillendirecek bir sürecin başlangıcı oldu.

Wilhelm bir taraftan Osmanlı lehine Avrupa güç dengesine dahil olurken, diğer taraftan da Osmanlı'nın çökmesi halinde dağılımdan nasıl pay alacağını da hesabını yapıyordu. Örneğin 1896'da dönemin İngiltere Başbakanı Lord Salisbury ile gizli bir görüşme yaparak Osmanlı'nın paylaşımı konusunda bir mutabakata varmaya çalışmış, ancak Salisbury'nin buna yanaşmaması üzerine görüşmelerden bir so-

Le Petit Journal

Le Petit Journal
CRÉATION 1888
Le Supplément illustré
CRÉATION 1888

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ
Huit pages : CINQ centimes

ABONNEMENTS
100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Nouvième année

DIMANCHE 6 NOVEMBRE 1898

Numéro 416

L'EMPEREUR D'ALLEMAGNE EN VOYAGE

nuç çıkmamıştır (McMeekin, 2011: 11). Fakat Wilhelm için bu hesaptan daha önemli olan, Rusya ve özellikle de İngiltere'ye karşı Almanya'nın kendi lehine dengeleri nasıl değiştireceği meselesiydi. Ona göre İngiltere'nin zayıflatılması çoğu Müslüman nüfusa sahip sömürgelerdeki gücünün kırılmasıyla mümkündü ve İngiliz sömürgesi altında yaşayan 100 milyon Müslümanın halifesi olan Osmanlı sultanıyla yakın ilişki bu stratejide en önemli ayağı oluşturuyordu.

İlk ziyaretten 9 yıl sonra 1898'de Wilhelm, İstanbul'a ve Osmanlı'nın Ortadoğu'daki çeşitli vilayetlerine kapsamlı bir ziyaret düzenledi. Şam'da yaptığı bir konuşmada kendisini halifenin kontrolündeki Müslüman dünyanın en büyük dostu olarak ilan etti. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra İngiltere'nin Basra Körfezindeki nüfuzunu kıracak meşhur Berlin-Bağdat demiryolu projesinin sözleşmesi imzalandı ve 1903'te demiryolunun inşaatı başladı. Demiryolu Osmanlı için kritik bir öneme sahipti. Nitekim II. Abdülhamid'e göre Osmanlı için sorun sadece askeri güçteki zayıflık değil, üç kıtaya yayılan İmparatorluğu savunmak için ordunun gerekli yerlere transferi de önemliydi (Yasamee, 1993: 22-23).

Abdülhamid'in iktidardan düşmesi Osmanlı'daki Alman nüfuzunu sona erdirmeyi. Almanya 1908 sonrası İttihat ve Terakki'nin etkin olduğu yeni dönemde de İstanbul üzerindeki nüfuzunu artırmaya devam etti. Balkan savaşlarındaki yenilgiden sonra dönemin veziri Said Halim Paşa, Wilhelm'den Osmanlı ordusunun reformunu ve yeniden yapılanmasını gerçekleştirecek deneyimli bir general talep etti ve Otto Liman von Sanders 1913 Aralık ayında İstanbul'un ve boğazların güvenliğinden sorumlu Birinci Ordu'nun komutanlığına getirildi. Bu durum boğazlarda aleyhindeki herhangi bir değişikliği tehdit olarak algılayan Rusya'yı rahatsız etse de, İngiltere'nin araya girmesiyle Sanders'in atanması ciddi bir krize dönüşmedi.

Sanders'in bu şekilde görevlendirilmesi Abdülhamid sonrası Almanya ile ilişkilerin yeniden restore edildiğinin işareti olsa da, **Wilhelm'in gerek Balkan Savaşında Osmanlı'ya destek olmaması ve gerekse daha sonraki süreçte Arnavutluk'un Yunanistan'a verilmesi yönünde bir politika izlemesi** İstanbul'daki yeni yönetimi rahatsız ediyordu. Fakat bütün bu rahatsızlıklar **Birinci Dünya Savaşının** yaklaştığı politik atmosferde ikinci planda kaldılar. Fransa ve Rusya'nın ittifak tekliflerine yanaşmaması üzerine **Osmanlı savaş öncesindeki dışlanmışlığını kırmak için Almanya'ya yakınlaştı ve iki ülke 2 Ağustos 1914'te Rusya'ya karşı bir ittifak anlaşması imzaladı.** Fakat anlaşmadan bir gün sonra Osmanlı savaşa hazır olmadığı gerekçesiyle tarafsızlığını ilan etti ve Almanya'nın baskılarına rağmen uzun bir süre ittifak anlaşmasının gereğini yerine getirme konusunda ayak diretti.

Almanya cephesinin Eylül 1914 itibariyle kayıp vermeye başlaması Wilhelm'i bir an önce Osmanlı'yı savaşa sokma yönünde aktif bir politika izlemeye yöneltti. Ağustos ayının ortalarında İstanbul'a sığınan **iki Alman gemisinin (Göben ve Breslau)** yanı sıra Osmanlı'ya askeri ve ekonomik yardımlarını artıran Berlin yönetimi, **Enver Paşa üzerindeki etkisini de kullanarak İstanbul'u Rusya ile savaşı başlatacak kararı almaya ikna etti.** Alman general komutasındaki iki Alman savaş gemisinin Karadeniz'e açılarak Rus liman ve gemilerini bombalaması İmparatorluğun sonunu getirecek savaşın başlangıcı oldu ve **İmparatorluk 11 Kasım 1914 tarihinde Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşına girdi.**

EK OKUMA LİSTESİ

Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010)

Marian Kent (Ed), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013)

14 Kasım 1914: Rusya'da ve İngiliz Sömürgelerindeki Müslümanları ayaklandırmak amacıyla Ali Haydar Efendi tarafından okunan Cihad fetvası

1914: Birinci Dünya Savaşı İttifak cephesi müttefikleri, Almanya (Kaiser Wilhelm II) Osmanlı (Sultan Muhammed V) Avusturya (Franz Joseph)

1917: Kayser Wilhelm İstanbul ziyaretinde Göeben'in güvertesinde (Osmanlı'yı Almanya yanında savaşa sokan) Enver Paşa ile görüşürken.

